

МУГАЛЛИМ ҲАМ УЗЛИКСИЗ БИЛИМЛЕНДИРИҶ

ISSN 2181-7138

№ 1 2022 жыл

Илимий-методикалық журнал

Редактор:

А. Тилеженов

Редакция аъзалары:

Мақсат АЙЫМБЕТОВ
Нағмет АЙЫМБЕТОВ
Кеңесбай АЛЛАМБЕРГЕНОВ
Дилшодхўжа АЙТБАЕВ
Гулбахар АБЫЛОВА
Өсербай ӨЛЕҶОВ
Аскар ДЖУМАШЕВ
Гулнара ЖУМАШЕВА
Батырбек КАИПБЕРГЕНОВ
Амангелди КАМАЛОВ
Сарсен КАЗАХБАЕВ
Гулмира КАРЛЫБАЕВА
Сабит НУРЖАНОВ
Уролбой МИРСАНОВ
Арзы ПАЗЫЛОВ
Зухра СЕИТОВА
Айдын СУЛТАНОВА
Тажибай УТЕБАЕВ
Ризамат ШОДНОВ
Ойбахор ШАМИЕВА
Бекзод ХОДЖАЕВ
Дўстназар ХИММАТАЛИЕВ
Гулурухсор ЭРТАШЕВА

Шўлкемлестириўшилер:

Қарақалнақстан Республикасы
Халық билимлендириў
Министрлиги, ӨЗПНИИ
Қарақалнақстан филиалы

Өзбекстан Республикасы
Министрлер Кабинети
жанындағы Жоқарғы
Аттестация Комиссиясы

Президиумының 25.10.2007
жыл (№138) қарары менен
дизимге алынды

Қарақалнақстан Баспа сөз хам
хабар агентлиги тәрәпинен
2007-жылы 14-февральдан дизимге
алынды №01-044-санлы гуўалық
берилген.

Мәзил: Нөкис қаласы,
Ерназар Алакөз көшеси №54
Тел.: 224-23-00

e-mail: uzniipnkkf@mail.uz,
mugallim-pednauk@mail.uz
www.mugallim-uzliksiz-bilim.uz

Журналға келген мақалаларға жуўап қайтарылмайды, журналда жарияланған мақалалардан алынған узиндилер «Мугаллим хам узликсиз билимлендириў» журналынан алынды, деп корсетилиўи шэрт. Журналға 5-6 бет квлеминдеги материаллар еки интервалда TIMES NEW ROMAN шриф тинде электрон версиясы менен бирге қабыл етиледи. Мақалада келтирилген маглыўматларға автор жуўапкер.

МАЗМУНЫ

ТИЛ ҲАМ АДЕБИЯТ

<i>G'anibayeva B., Abduraxmanov M. Tilimizdagi omonim so'zlarning ahamiyati va tahlili</i>	4-8
<i>Юсупова Ф.М. Рус тили фани ўқитувчисиди маданиятлараро мулоқот компетенциясини шакллантиришининг ўзига хос хусусиятлари</i>	8-15
<i>Нарманов А.Х. Болалар нутқини ривожлантириши илмий-педагогик муаммо сифатида</i>	15-19

ПЕДАГОГИКА, ПСИХОЛОГИЯ

<i>Ботирова Ш.И. Принцип социального партнерства в преподавании инновационного кластера педагогического образования</i>	20-23
<i>Tashtemirova S.A., Tashtemirov R.A. Pedagogical approaches in education and their importance</i>	24-30
<i>Жабборов О.М. “Тарбия” фани ва унга оид меъёрий хужжатлар</i>	30-36
<i>Дусчанова Н.С. Шахсга йўналтирилган ёндашув афзалликлари</i>	36-42
<i>Azimov D.G'. Imkoniyati cheklangan bolalarni o'qitish va tarbiyalashda musiqaning motivatsion va didaktik imkoniyatlari</i>	42-47
<i>Tashpo'latova D. Integratsiya asosida ta'lim samaradorligini oshirish usullari</i>	47-52
<i>Raxmonov N.B. Inson hayoti xavfsizligini ta'minlash masalasida pedagogik ta'lim-tarbiya zarurati</i>	52-58
<i>Kurbanova F.K. Chet tilini o'qitish sharoitida bo'lajak o'qituvchilarning madaniyatlararo kompetensiyasini rivojlantirish usullari</i>	58-66
<i>Shaymatov J.N. Ofitser-o'qituvchining kasbiy-pedagogik kompetentligini rivojlantirish asosida innovatsion faoliyatga tayyorlash</i>	66-72
<i>Eshqoraev Q.A. Masofaviy ta'lim modellari va uning xususiyatlari</i>	72-78

МИЛЛИЙ ИДЕЯ ҲАМ РУЎХИЙЛҚ ТИЙКАРЛАРИ, ТАРИЙХ, ФИЛОСОФИЯ

<i>Мусурмонов Р., Мусурмонова М. Талабаларга Ал-ҳаким ат-Термизийнинг илмий-педагогик меросини ўргатиши замон талаби</i>	79-85
<i>Ахмадҷонов Д.Б. Герменевтик ёндашув асосида бағрикенглик компетенциясини ривожлантириши</i>	85-89

ФИЗИКА, МАТЕМАТИКА, ИНФОРМАТИКА

<i>Исмаилов А.А. Роль мультимедийных технологий в преподавании физики</i>	90-94
---	-------

БАСЛАЎИШ КЛАСС, МЕКТЕНКЕ ШЕКЕМГИ ТАРБИЯ

<i>Эшманова Н. Бошланғич синф ўқувчиларида ёзма нутқни такомиллаштириши тизими</i>	95-99
--	-------

ФИЗИКАЛЫҚ ТАРБИЯ ҲАМ СПОРТ

<i>Мардонов Ш.Қ., Абдувайитова Д. Ўсмирларда спорт эстетикасига оид тасаввур ва қизиқишларини шакллантириши</i>	100-106
---	---------

МИЛЛИЙ ИДЕЯ ҲАМ РУЎХИЙЛИҚ ТИЙКАРЛАРЫ, ТАРИЙХ, ФИЛОСОФИЯ

ТАЛАБАЛАРГА АЛ-ҲАКИМ АТ-ТЕРМИЗИЙНИНГ ИЛМИЙ- ПЕДАГОГИК МЕРОСИНИ ЎРГАТИШ ЗАМОН ТАЛАБИ

Мусурмонов Р.

Чирчиқ давлат педагогика институти

“Педагогика ва менежмент” кафедраси доценти, п.ф.н.

Мусурмонова М.

Чирчиқ давлат педагогика институти

“Бошланғич таълим методикаси” кафедраси ўқитувчиси

Таянч сўз ва иборалар: буюк алломалар, маънавий-маърифий мерос, миллат ва жамият, маърифат зиёси, олий таълим талабалари, ёшлар тарбияси, Ал-Ҳаким ат-Термизийнинг илмий мероси.

Ключевые слова и фразы: великие ученые, духовно-просветительское наследие, народ и общество, интеллигенция-просветитель, студенты вузов, образование молодежи, научное наследие Аль-Хакима ат-Термизи.

Key words and phrases: great scientists, spiritual and educational heritage, people and society, intelligentsia-educator, university students, youth education, scientific heritage of Al-Hakim at-Termizi.

Янги Ўзбекистон шароитида, учинчи Ренессанс пойдеворини яратишга даъват этилган ёшлар учун дунё микёсида ном таратган буюк алломалар, мутафаккирлар томонидан яратилган маънавий-маърифий меросни холисона ўрганиш, уларнинг асарларидаги миллат ва жамият бардавомлилигини тараннум этувчи ғояларни тадқиқ қилиш долзарб вазифалар сирасига киради.

Жумладан IX-XII ва XIV-XV асрлардаги юксак тараққиёт даврида яшаб ижод қилган, буюк зотлар қолдирган бой маънавий мерос нафақат Шарқ оламида, балки жаҳон маърифатпарварлигига кўшилган улкан ҳисса ҳисобланади. Шу сабабли бутун дунёда юртимизни маърифат зиёсини тарқатган муқаддас маконлардан бири сифатида ўрганиш ва мутафаккирлар мероси воситасида талабаларда маърифатпарварлик фазилатларини ривожлантириш технологиясини ишлаб чиқиш муҳим аҳамият касб этади. Жаҳонда жамият манфаатини ҳимоя қилиш, инсон камолотини кўзлаш, уни шарафлаш, илм-маърифат тарғиботи учун мутафаккирлар ҳаёти ва ижодини

ёшлар камолоти йўлида сафарбар этишга доир қатор тадқиқотлар амалга оширилмоқда.

Шу жумладан, Ал-Ҳаким ат-Термизийнинг илмий мероси дунёнинг турли давлатлари - Европа, Осиё, Америка қитъаси мамлакатлари халқларининг тилларига таржима қилинган бўлиб, маърифат, илмга ташналик, инсон камолотида таълим-тарбиянинг ўрни, ватанпарварлик, миллий ўзликни англашнинг ўсиб бориши, бой миллий маданий-тарихий анъаналарга ҳамда халқимизнинг интеллектуал илмий меросларини чуқур ўрганишга ва уларни ёшлар онгига сингдиришга алоҳида эътибор қаратилмоқда.

Мамлакатимизда ёшлар тарбияси, уларнинг ҳар томонлама ривожланиши, шунингдек интеллектуал салоҳиятли ёшларни тарбиялаш йўналишида маълум натижаларга эришилмоқда, жумладан аждодларимизнинг маънавий меросларини чуқур ўрганиш соҳасида ҳам кенг қўламли тадбирлар амалга оширилмоқда. Таъкидлаш жоизки, ёшларни замонавий билимларни ўзлаштиришлари, чинакам маърифат ва юксак маданият эгаси бўлишларига давлат сиёсатидаги муҳим масалалар сифатида эътибор қаратилмоқда. Шу ўринда алломаларимизнинг илмий меросини тадқиқ этиш ҳамда улар мазмунидаги маърифатпарварлик қарашларидан ёшлар тарбиясида самарали фойдаланиш долзарб масалалардан ҳисобланади. Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегиясида белгиланган вазифалар асосида "...узлуксиз таълим тизимини янада такомиллаштириш йўлини давом эттириш ва сифатли таълим хизматлари имкониятларини ошириш, жумладан жисмонан соғлом, руҳан ва ақлан ривожланган, мустақил фикрлайдиган, Ватанга содиқ, қатъий ҳаётий нуқтаи назарга эга ёшларни тарбиялаш" [1] муҳим аҳамиятга эга.

Бу борада халқимизнинг интеллектуал бой илмий мероси ва умумбашарий кадриятлари асосида миллий маданият, иқтисодиёт, фан, техника ва технологияларнинг ютуқлари асосида кадрлар тайёрлашнинг самарали тизимини шакллантириш ҳамда ана шу мақсадга хизмат қилувчи алломалар асарлари воситасида талабаларда маърифатпарварлик фазилатларини ривожлантириш технологияларини такомиллаштириш заруратини тақозо этади.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги "Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида"ги ПФ-4947-сон, 2019 йил 8 октябрдаги "Ўзбекистон Республикаси олий таълими тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида"ги ПФ-5847-сон Фармонлари ва 2017 йил 14 февралдаги "Имом Термизий халқаро илмий тадқиқот марказини ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида"ги ПҚ-2774-сон, 2017 йил 20

апрелдаги “Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чоратадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-2909-сон, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 31 декабрдаги “Узлуксиз маънавий тарбия концепциясини тасдиқлаш ва уни амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисидаги Қарорлари ҳамда мазкур фаолиятга тегишли бошқа меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларда белгиланган вазифаларнинг ижросини таъминлаш олий таълим профессор-ўқитувчилари зиммасига юксак масъулият юклайди.

Тарихий миллий маънавий хазиналарни ўрганишдан маълумки, ал-Ҳаким ат-Термизийнинг маърифатпарварликка оид қарашларидан имон-этиқодлилик, бағрикенглик, мустаҳкам ирода, пок қалблилик, виждонлилик омилларининг юксак маънавиятли шахсни тарбиялашдаги аҳамияти кўрсатиб берилган, аллома томонидан эътироф этилган “Илм нурдир” маърифатпарварлик қарашларидан таълим жараёнида фойдаланишнинг назарий имкониятлари педагогик жиҳатдан ривожлантириш учун ал-Ҳаким ат-Термизий асарларидаги маърифатпарварликка ундовчи ғояларни туркумлаштириш, умумийликдан хусусийликка ўтиш орқали маърифатпарварлик фазилатларининг ривожланганлик даражалари шахсга йўналтирилган таълим жараёнида фойдаланишнинг педагогик имкониятлари оила, таълим муассасаси, маҳалла, жамоа, устоз ва шогирд муносабатларини оптималлаштириш асосида кенгайтириш, ал-Ҳаким ат-Термизий асарлари воситасида талабаларда маърифатпарварлик фазилатларини ривожлантириш технологиясининг ишончлилиги, самарадорлиги ва унинг ҳақиқий заруратини аниқлаш учун мазмун, усул, восита ва янги таълим-тарбиявий муҳит яратиш мақсадида аллома асарларининг ҳикоя, ҳикматлар, халқ оғзаки ижоди намуналари мазмунидан фойдаланиш, юксак маънавиятли шахсни тарбиялашга устуворлик бериш асосида ривожлантириш, ал-Ҳаким ат-Термизий асарлари воситасида талабаларда маърифатпарварлик фазилатларининг ривожланганлик даражаларини аниқлашга хизмат қиладиган мезонлар педагогик кўрсаткичлар асосида диагностик ва мажмуавий ёндашувлар орқали аниқлаштиришни амалга ошириш муҳим аҳамият касб этади.

Шу ўринда қайд этиш лозимки, Н.А.Ачилов тадқиқоти Ал-Ҳаким ат-Термизий асарлари воситасида талабаларда маърифатпарварлик фазилатларининг ривожлантириш технологиясига бағишланган бўлиб, амалда қўллаш учун берилган таклиф ва тавсиялардан фойдаланиш жуда ўринли бўлар эди. Диссертацияда “Термизий алломаларнинг педагогик таълимотлари” махсус ўқув курс дастури орқали ташхис қилишнинг баҳолаш мезонлари ишлаб чиқилган:

ал-Ҳаким ат-Термизий асарларидаги маърифатпарварлик фазилатларини ривожлантириш технологиясига йўналтирилган педагогик тушунчаларни туркумлаштириш ва шу асосда Интернет тармоғида маънавийахлоқий тавсифдаги челленжлар ишлаб чиқиш асосида талабаларда маърифатпарварлик фазилатларини ривожлантириш мазмуни бойитилган;

ал-Ҳаким ат-Термизий асарлари воситасида талабаларда маърифатпарварлик фазилатларини ривожлантириш технологияси суҳбат, учрашув, интервью олиш, давра суҳбати, семинар, конференция, дебат, амалий тренинг, танлов, маъруза, кўргазма ташкил этиш, экскурсия каби шакллар ва тушунтириш, ҳикоя қилиб бериш, ал-Ҳаким ат-Термизий асарлари воситасида маърифатпарварлик фазилатлари мазмунини ёритишга хизмат қиладиган манбаларни ўрганиш, амалий машғулоти, намоёниш этиш, кўргазмалилик, экскурсия, “Идрок харитаси”, “Ақлий ҳужум”, “Кластер”, “БББ”, “Бумеранг” каби методларнинг дидактик имкониятлари аниқланган;

мамлакатимизда “жаҳолатга қарши – маърифат” эзгу ғояси асосидаги ал-Ҳаким ат-Термизий асарлари воситасида талабаларда маърифатпарварлик фазилатларини ривожлантириш технологияси бўйича “Термизий алломаларнинг педагогик таълимотлари” махсус ўқув курс дастури ишлаб чиқилган ва талабаларда маърифатпарварлик фазилатларининг ривожланганлик даражалари аниқланган.

Ана шу тавсиялар асосида талабаларга Ал-Ҳаким ат-Термизий асарларидан олий таълим тизимида фойдаланишнинг мавжуд ҳолати ва уни такомиллаштириш йўллари, педагогик таълимотлар тарихида ал-Ҳаким ат-Термизий асарлари воситасида талабаларда маърифатпарварлик фазилатларини ривожлантириш муҳим аҳамият касб этади. Ал-Ҳаким ат-Термизий асарлари воситасида талабаларда маърифатпарварлик фазилатларини ривожлантиришнинг мавжуд ҳолатини аниқлаш ва такомиллаштириш бўйича қуйидаги вазифалар белгилаб олиш мақсадга мувофиқ:

биринчидан, тажриба майдонларини белгилаш ва аллома меросини ўрганишнинг мавжуд педагогик шарт-шароитларини аниқлаш;

иккинчидан, тавсия этилаётган методика самарадорлигини таҳлил қилиш асосида малакали педагогларни жалб қилиш;

учинчидан, ал-Ҳаким ат-Термизий асарлари воситасида унинг педагогик жиҳатларини ўрганиш ва талабаларда маърифатпарварлик фазилатларини ривожлантириш бўйича ишлаб чиқилган технологияни амалиётга тадбиқ этиш лозим.

Ал-Ҳаким ат-Термизий асарлари воситасида талабаларда маърифатпарварлик фазилатларини ривожлантиришнинг мавжуд ҳолатини

ўқув, ўқув -услугий, илмий-тадқиқот ишлари, устоз – шогирд анъаналарини ўрганиш орқали амалга ошириш ҳам мақсадга мувофиқдир. Олий таълим муассасаларининг бакалавр ва магистратура босқичида ўқитилиши режалаштирилган ўқув фанлари, айниқса, педагогика, ижтимоий-гуманитар фанлар, аудиториядан ташқари турли тадбирлар, мустақил таълим жараёнининг имкониятларидан кенг фойдаланишни тавсия этамиз. Шу ўринда қайд этиш керакки:

Олий таълим муассасаларида ижтимоий, гуманитар фанлар бўйича яратилган фан дастурларида ал-Ҳаким ат-Термизий меросини чуқур ўрганиш ва ундан фойдаланиш ҳолати ўрганилганда алломанинг педагогик таълимотига етарлича ўрин ажратилмаганлиги;

Айни вақтда, ал-Ҳаким ат-Термизий асарларининг олимларимиз томонидан таржима қилиниши аллома асарларини ўрганиш асосида ва ёшларнинг жаҳолатга қарши маърифат ғоялари билан курашишида хизмат қилади.

Олий таълим муассасаларида, айниқса, ижтимоий – гуманитар фанлар таълим йўналиши бакалаврлар билан аудиториядан ташқари олиб бориладиган ишларида, битирув малакавий иш, курс иши ва мустақил таълимда ал-Ҳаким ат-Термизийнинг илмий – маънавий меросини ўрганишга алоҳида эътибор қаратиш зарурати мавжудлигини таъкидламоқчимиз.

Олий таълим муассасаларидаги ижтимоий – гуманитар фанлар блокига кирувчи ўқув дастурларини ўрганиб, қиёсий таҳлил қилиш асосида: “Умумий педагогика”, “Педагогика назарияси ва тарихи”, “Педагогик технология ва педагогик маҳорат”, “Халқ педагогикаси”, “Қиёсий педагогика”, “Ижтимоий педагогика”, “Оила педагогикаси”, “Ижтимоий фалсафа”, “Диншунослик”, “Дунё динлари тарихи”, “Маънавиятшунослик”, “Ўрта Осиё алломаларининг илмий мероси ва тасаввуф тариқатлари тарихи”, “Ғоялар фалсафаси”, “Қадриятлар фалсафаси”, “Фалсафанинг умумназарий масалалари” фанларида Ал-Ҳаким ат-Термизий илмий – маънавий меросидан самарали фойдаланиш имкониятлари жуда кенг.

Олий таълим муассасаларида ўрганиладиган “Умумий педагогика” фан дастурига асосан, “Педагогика назарияси” курсида ўқитиладиган “Шахснинг ривожланиши, тарбияси ва ижтимоийлашуви”; “Талабаларнинг илмий дунёқарашини шакллантириш. Ақлий тарбия”; “Маънавий – ахлоқий тарбия” каби мавзуларда алломанинг шахс тарбиясида билиш (маърифат) назариясига доир фикрлари муҳим аҳамият касб этади. Шунингдек, аллома китобларида илмни маърифат ва ҳикматга боғланган ҳамда покликка асосланган ғоя сифатида талқин қилиши, одобни “амаллар гилами” деб таърифлаши, ҳар бир амал одоб билан бажарилса, тўғри ва юқори самара бериши мазкур мавзулар

мазмунига сингдирилиши мақсадга мувофиқ. Педагогика назариясининг “Педагогик маҳорат” бўлимида: педагогик фикр тарихи ва мактаб амалиётида ўқитувчи маҳорати масалалари; ўқитувчи фаолиятида муомала маданияти ва психологияси мавзуларида фойдаланиш ижобий натижа беради. Англашиладики, пиру муридлик, устоз-шогирдлик тушунчаси қадимдан инсониятни ёруғликка, эзгуликка йўллаб келган азалий анъана. Устоз – шогирдлик таълимоти жамиятнинг ҳамма босқичларида, ҳаётнинг барча соҳаларида зарурий ва фарзий амалларидан бўлиб келган. Айнан, ал-Ҳаким ат-Термизий ҳам илк пиру муридликнинг низоми, ахлоқ қоидалари ишлаб чиққан. Бу ахлоқий мезон ва қоидалардан ҳозирги устоз-шогирд тизимининг мазмунини ҳам бойитишда фойдаланиш мумкин.

Бу борада Чирчиқ давлат педагогика институти “Педагогика ва менежмент”, “Умумий педагогика” ва “Бошланғич таълим методикаси” кафедралари профессор-ўқитувчилари томонидан талабаларга дарс жараёнларида, дарсдан ташқари маънавий-марифий тадбирларда, айниқса, кредит-модул тизимида ўқиётган талабалар учун мустақил таълим жараёнида рефератлар шаклида маърузалар тайёрлаш, эсселар ёзиш, савол-жавоблар, викториналар, конференциялар тариқатида олиб борилаётган амалий ишлар диққатга сазавордир. Шу йўл билан ёшлар онгига узок ўтмишдаги буюк алломаларимизнинг миллий педагогикасига қўшган бетакрор ҳиссалари ўрганилмоқда ва тегишли хулосалар чиқариш имконияти ҳам пайдо бўлмоқда.

Адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги Фармони. // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2017., 13 феврал. 6 (766)-сон, 70 модда.-Б. 25-150.
2. Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга қўтарамиз. - Т.: “Ўзбекистон” НМИУ, 2017. - 592 бет.
3. Абу Абдуллоҳ Муҳаммад ибн Али ибн Ҳасан Ҳаким Термизий. Наводирул усул фи маърифати аҳадийсир Расул. Байрут, 2010. VII. - Б.156-157.
4. Аннаев Т.А. Ҳаким ат-Термизий. - Т.: “А.Қодирий номидаги халқ мероси” нашриёти, 1998. – 32 б.
5. Мусурмонов Р. Взгляды восточных мыслителей на воспитание ребёнка и семейных отношений в узбекских семьях \ \ ИЗДАТЕЛЬСТВО «ПРОБЛЕМЫ НАУКИ» “Вестник Проблемы науки и образования” Российской Федерации. Г. Москва 2020 г.

РЕЗЮМЕ

Мақолада буюк алломалар, мутафаккирлар томонидан яратилган маънавий-маърифий меросни холисона ўрганиш, уларнинг асарларидаги миллат ва жамият бардавомлилигини тараннум этувчи ғояларни тадқиқ қилиш долзарб вазифалиги нуқтаи назаридан, улуғ мутафаккир аллома ал-Ҳаким ат-Термизийнингилмий-педагогик меросини ўрганиш учун тақлиф ва тавсиялар ишлаб чиқилган.